

Boekbespreking

< Dr. Evelien van Asperen >

Interculturele communicatie

David Pinto, *Interculturele communicatie, een stap verder*. Nieuwegein: Bohn Stafleu van Loghum, 2007. ISBN 978-9-031-35132-9, 306 p., € 29,50.

Pinto begint met het uiteenzetten van het doel van het boek, namelijk het bijbrengen van wezenlijke kwaliteit en deskundigheid. Daarvoor zijn (praktijk)gerichte trainingen nodig waarbij dit boek slechts een hulpmiddel is. Uitgangspunt is dat er belangrijke verschillen tussen mensen bestaan en dat de eigen normen en waarden niet universeel zijn. In het boek gaat de aandacht vooral uit naar socialisatie, het proces waarbij een gemeenschap waarden en normen doorgeeft aan de volgende generatie, wat grote invloed heeft op gedrag. In hetzelfde hoofdstuk stelt Pinto dat Shadid en Hoffman – twee andere prominente auteurs over interculturele communicatie – in de war zijn. Hij illustreert dit met een statement van Rob Vreeken uit 1990: 'een wetenschappelijk model moet de complexe werkelijkheid reduceren tot hoofdlijnen.' Shadid en Hoffman zouden dat dus niet doen, waar zij volgens mij goede redenen voor hebben. Pinto beweert met zijn structuuretheorie nu juist wel een model op hoofdlijnen te hebben ontwikkeld. De vraag is of dat de lezer helpt de complexe werkelijkheid al communicerend tegemoet te treden? Reductie kan namelijk gemakkelijk leiden tot een oversimplificatie, die juist afleidt van wat er werkelijk aan de hand is.

Daarna volgt in eerste instantie niet veel nieuws in vergelijking met de driestappenmethode uit Pinto's eerste druk uit 1990. Communicatie moet nog steeds aan dezelfde voorwaarden voldoen om effectief te kunnen verlopen. Die voorwaarden luiden: beide gesprekspartners moeten overeenkomen op intellectueel en affectief niveau en beiden moeten aan woorden dezelfde interpretatie toekennen. Tegelijkertijd beweert Pinto dat ieder mens uniek is. Wanneer ieder mens uniek is, en daarin ben ik het roerend met hem eens, dan kan het niet anders dat mensen ook verschillend interpreteren. Is het niet zo dat communicatie juist nodig is *omdat* mensen verschillend interpreteren, en om over die verschillen in interpretatie duidelijkheid te scheppen? In mijn ogen is een van de belangrijkste doelen van communicatie onze interpretatiekaders te verkennen, om zodoende elkaar beter te begrijpen. Pinto lijkt het met zijn voorwaarden te hebben over een zeer instrumentele wijze van communiceren, waarin alles vanzelfsprekend is. Maar juist bij interculturele communicatie staat vanzelfsprekendheid op losse schroeven. Het is onduidelijk wat hij hier precies met die voorwaarden bedoelt. Verder zijn deze voorwaarden vreemd: hoe kun je verwachten dat bijvoorbeeld een leraar en een leerling, of een arts en een patiënt, dezelfde interpretaties geven aan woorden, en wat betekent dit voor onderhandelingen tussen twee personen met verschillende belangen? Hier zit een behoorlijk manco in

Pinto's theorie. Pinto heeft onvoldoende oog voor verschillende communicatieniveaus en ongelijkheid in relaties. Daarnaast legt hij voortdurend nadruk op verschillen tussen mensen. Natuurlijk zijn die verschillen er, maar dat er ook overeenkomsten zijn, die een bron voor tegemoetkoming inhouden, komt in zijn boek niet aan de orde.

Wanneer het over culturen gaat heeft Pinto het over 'een evoluerend systeem van waarden, normen en leefregels... Het wordt van generatie op generatie doorgegeven. Voor mensen is hun cultuur vaak onbewust richtinggevend voor hun gedrag en hun kijk op de wereld' (p. 28). Hoewel Pinto ook beweert dat een mens meer is dan zijn cultuur, concretiseert hij dit nergens. Levenservaring, keuzes maken, en verantwoordelijkheden worden niet genoemd. Mede door opbouw van zijn betoog toont hij aan dat hij inderdaad reduceert. Eerst is de mens meer dan zijn cultuur, vervolgens komt er een deterministisch cultuurbegrip aan de orde, dat in een wereld vol met allerlei sociale gewoonten en verschijnselen gereduceerd wordt tot een structuurtypologie. Ondertussen formuleert Pinto dan ook zijn kritiek op Hofstede, die wel cultuurdimensies onderscheidt. Voor het gemak laat Pinto de helft van die dimensies achterwege. Hij heeft het bijvoorbeeld alleen over masculiniteit (hij noemt het mannelijkheid) en niet de daarbij horende femininiteit; hij noemt alleen individualisme en niet het erbij horende collectivisme. Opnieuw reductie of slordigheid? Hoewel ikzelf ook veel kritiek heb op Hofstede (Van Asperen 2003), dient een auteur wel correct te worden geciteerd. Hofstede gebruikt die dimensies namelijk voor een continuüm waar landen op scoren.

Wanneer Pinto zijn bekende F(ijnmazige) en G(rofmazige) structuren van stal haalt, begint hij in de kop van die paragraaf met 'structuurindeling in plaats van cultuurindeling'. Vervolgens gebruikt hij in de rest van het boek bij de bespreking van F- en G-structuren de begrippen *structuur*, *systemen*, *structuursystemen en culturen* door elkaar. Bovendien maakt hij eveneens gebruik van een continuüm en zie ik niet precies het verschil met Hofstede. Ook al benoemen beide auteurs verschillende items, de kern van beide typologieën wordt gevormd door individualisme en collectivisme. Pinto deelt de wereld in, in F- en G- en Mix-structuren. F-structuren associeert hij met de premoderne, traditionele culturen in Afrika en Azië; onder G-structuren verstaat hij moderne culturen, Europa en Noord Amerika, en de Mixcultuur zou zich in Latijns Amerika bevinden. Daarnaast heeft hij het erover dat F-, G- en Mix-structuren in elk land te vinden zijn. Zo beschouwt hij jongerensubculturen als een F-cultuur binnen G-culturen in de moderne wereld. Ik denk ook aan de grote interne verschillen in ontwikkeling in landen als China en India. Waar is die indeling in werelddelen dan eigenlijk goed voor?

Het allerbelangrijkste vind ik echter dat ik de kenmerken die Pinto beschrijft zo weinig herken in wat ik waarneem op basis van mijn internationale levens- en onderzoekservaring. In elk geval herken ik geen structuur. Sommige elementen uit Pinto's F- en G-culturen komen wel voor, maar bij wat dieper doorvragen blijkt het allemaal veel genuanceerder te liggen. Ooit ontmoette ik in Amsterdam een groep Indiase antropologen. Zij kwamen onderzoek doen in Nederland. Ze waren er een paar weken en vroegen: 'Wij hebben alles gelezen over individualisme wat we konden vinden in India ter voorbereiding op ons onderzoek. En nu zijn we hier en we zien allerlei collectivistische modes en trends, hoe kan dat nou?' Tijdens mijn onderzoek in Nepal, een zogenaamde collectivistische cultuur, ontdekte ik dat mensen in een groep vaak eenzelfde mening verkondigden, maar sprak je

diezelfde mensen erna persoonlijk, dan bleken ze een andere en eigen mening te hebben. Laten we niet vergeten dat over cultuur zelden op democratische wijze wordt besloten. Cultuur en dictatuur liggen vaak dicht bij elkaar.

Dit alles terzijde, van Pinto's indeling van de wereld klopt helemaal niets. En het grote gevaar hiervan is wel dat samen met de nadruk op verschillen impliciet een culturalistisch denkpatroon wordt gepropageerd, dat het 'wij-zij'-denken voedt. Wij-zij-denken is naar mijn mening gevaarlijk. Ook al leidt het niet altijd tot oorlog, elke oorlog is er wel mee begonnen. Ik denk niet dat het opzet is van Pinto om het wij-zij-denken te propageren, maar het is wel een gevolg van zijn aanpak. Ik hoor te vaak opmerkingen maken over individualistische en collectivistische culturen, de kern van F- en G-structuren.

Natuurlijk gebeurt het ook regelmatig dat mensen niet tot elkaar komen. Maar is dat vanwege cultuur- of structuurverschillen? Volgens mij kan de oorzaak hiervan allerlei redenen hebben. Hoe contrasterend standpunten van mensen ook kunnen lijken aan de oppervlakte, op diepere niveaus kunnen de zorgen van mensen vaak dicht bij elkaar liggen. Over houding en intenties van gesprekspartners zegt Pinto helemaal niets. Evenmin noemt hij dus overeenkomsten, die een belangrijk bindmiddel kunnen zijn, als conflicten opgelost moeten worden. Pinto gaat er wel vanuit dat interculturele communicatie is te leren en dat mensen zich bewust kunnen worden van hun eigen waarden en normen. Dit lijkt in tegenspraak met zijn communicatievoorwaarden. De wijze waarop normen en waarden geuit worden, is evenmin aan de orde. En juist de manier van uiten en de houding van mensen zijn zo essentieel voor een open communicatie.

Hoofdstuk 3 en 4 zijn interessante toevoegingen aan de driestappenmethode. In hoofdstuk 3 gaat Pinto in op de misvattingen 'eis tot integratie' en 'de islam als *het* probleem.' Hij stelt terecht dat de huidige eis tot integratie eigenlijk een eis tot assimilatie is en dat dit helemaal niet kan. Pinto is voorstander van wezenlijke integratie, dat een wederkerig proces behoort te zijn, waarbij het beste van gewoonten behouden moet blijven. Dit lijkt echter in tegenspraak te zijn met zijn paragraaf 'Het overtuigen van mensen uit F-systemen' (p. 54). Er is namelijk geen paragraaf over het overtuigen van mensen uit G-systemen. Hier is Pinto zelf nalatig op dit punt. Het zou mooier zijn geweest als mensen uit F- en G-systemen elkaar zouden leren overtuigen. Dat zou de inspanning voor het behoud van het goede van culturen tot een wederkerig iets hebben gemaakt. Over de islam schrijft Pinto opvallend genuanceerd.

Het historisch overzicht in hoofdstuk 4 over het Nederlandse multiculturele overheidsbeleid is wat beperkt, maar wel interessant. Zijn conclusie luidt dat het beleid niet veel heeft opgeleverd. In hoofdstuk 5 gaat Pinto in op het belang van diversiteitsbeleid. Hij stelt een decentraal beleid voor in plaats van een nationaal specifiek beleid. Zelf denk ik dat het niet om 'of of' gaat, maar om 'en en'. Wat hij hier schrijft is verder weinig concreet. Ook vergeet hij dat beleid geëvalueerd en gemonitord moet worden. Dit hoofdstuk in combinatie met het vorige zou een fundamentele dimensie hebben gegeven. Immers, van uitgevoerd beleid op basis van concrete doelstellingen, kun je leren door te evalueren. Eind jaren negentig bleek al uit een rapport van de WRR dat veel projecten op het terrein van interculturaliteit geen doelstellingen hadden geformuleerd, waardoor ze niet konden worden geëvalueerd.

Met Pinto's bewonderenswaardig grote aantal casuïstiekbesprekingen laat hij in feite zien dat de wereld vol zit met zeer verschillende situaties. Het labelen met F- en G-structuren is daarbij volgens mij niet nodig en in sommige gevallen zelfs stigmatiserend. De meeste mensen vinden het namelijk helemaal niet fijn om gelabeld te worden. In plaats van een vertegenwoordiger van een cultuur of structuur zien de meeste mensen zichzelf als medemens.

Ik vind het jammer dat hij in plaats van zijn oppervlakkige kritiek op collega's Shadid, Hoffman en Hofstede geen fundamentele kritiek heeft verwoord. Ook is het jammer dat Pinto mijn analyse van de interculturele paradox niet heeft gebruikt of bekritiseerd.

Pinto loopt met zijn poging tot het reduceren van de werkelijkheid op hoofdlijnen met zijn F- en G-model aan tegen de complexe werkelijkheid. Meer kennis over normen en waarden verbreedt natuurlijk de kijk op de wereld. Het bevordert misschien zelfbewustzijn, maar dat verbetert niet vanzelf de communicatie. Daarvoor moeten naar mijn mening interactie, gedrag en houding centraal staan en geen structuur- of cultuurtypologieën. Ik denk dat Pinto, gezien zijn nadruk op verschillen, zijn onzorgvuldigheid en zijn tegenstrijdigheden zelf ook wel eens in de war zou kunnen zijn.

Deze uitgave van het boek verdient het om te worden gelezen. Ik zou het echter niet aanraden als dit het enige werk zou zijn dat mensen die betrokken zijn bij diversiteit gebruiken om zich te verdiepen of te scholen.

Literatuur

Asperen, E. van (2003). *Interculturele Communicatie & Ideologie*. Utrecht: Pharos.